

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

זמן איסור חמץ

(ד' ב') תנן התם (משנה לקמן י"א ב'): (4) רבי מאיר אומר: אוכלין (חמץ) כל חמש (כל שעה חמישית של ערב פסח), ושורפין בתחילת שש (ולא ימתין עד תחילת שבע, שהוא אסור מן התורה, לפי שאדם טועה בשעה). (2) רבי יהודה אומר: (טועה אדם יותר מכאן, וצריך להתרחק מן העבירה יותר, ולא יאכל מסוף ארבע ולמעלה) אוכלין כל ארבע, ותולין כל חמש (אין צריך לשרוף, אבל לא יאכל), ושורפין בתחילת שש.

דכולי עלמא מיהא, חמץ משש שעות ולמעלה אסור (מן התורה, דאי לא מיתסר עד אורתא, לא הוו גזרי ביה, דבין יממא לליליא לא טעו אינשי). מנלן?

(ה' א') (ומסיק) מהכא "לא תשחט על חמץ דם זבחי", לא תשחט (קרבו) הפסח, ועדיין חמץ קיים (וזמן שחיטת הפסח הוא מתחילת שבע, שהוא בין הערבים).

תניא נמי הכי: "אף ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם", מערב יום טוב. או אינו אלא ביו"ט עצמו? תלמוד לומר "לא תשחט על חמץ דם זבחי", לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים, דברי רבי ישמעאל.

שיטות הראשונים

זמן חיוב השבתת חמץ: כתב הרמב"ם (חמץ ומצה ב,א): מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קדם זמן אסור אכילתו, שנאמר: "ביום הראשון תשביתו שאר מבתיכם" (שמות יב,טו) - מפי השמועה למדו ש"ראשון" זה הוא יום ארבעה עשר. וראיה לדבר זה, מה שכתוב בתורה: "לא תשחט על חמץ דם זבחי" (שם לד,כה), כלומר לא תשחט הפסח והחמץ קיים; ושחיטת הפסח - הוא יום ארבעה עשר אחר חצות.

חמץ של אחרים ודין החזקת חמץ של נכרי

(ה' ב') תנו רבנן: "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם". מה תלמוד לומר? והלא כבר נאמר¹ "ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבולך" (הרי בתים במשמע)! (אלא) לפי שנאמר "ולא יראה לך שאר" (משמע שאם טמון, שפיר דמי), (וכן המילה "לך" באה ללמד) שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים (בגבולך, כגון חמץ של נכרים), ושל גבוה (חמץ שהוקדש לבדק הבית).

(המשך הברייתא): יכול יטמין (חמץ שלו שלא יראנו, ודיו, דהא "לא יראה" כתיב), ויקבל פקדונות מן הנכרי (אפילו בגלוי, דהא כתיב "לך", שלך)? תלמוד לומר "לא ימצא".

(המשך הברייתא²): אין לי (שמותר להחזיק ברשותך חמץ של אחרים) אלא בנכרי שלא כיבשתו (תחת ידך), ואין שרוי עמך בחצר. (חמצו של) נכרי שכיבשתו (תחת ידך, דהוי ממונו כממונו), (או שלא כיבשתו אבל) ושרוי עמך בחצר, מניין

¹ שמות יג,ז.

² על פי פירוש רבא לברייתא. משמעות הברייתא המקורית קשה, ואביי נאלץ להגיה. ראה בגמרא.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

(שמותר להחזיקו)? תלמוד לומר "לא ימצא בבתיהם"³.

(המשך הברייתא:) מנין ליתן את האמור של זה בזה, ושל זה בזה? תלמוד לומר "שאור" "שאור" לגזרה שוה: מה שאור האמור בבתים (נאמרה בו החומרא שהוא) עובר משום כל יראה וכל ימצא, וכל יטמין, וכל יקבל פקדונות מן הנכרים, אף שאור האמור בגבולין. ומה שאור האמור בגבולין, (נאמרה בו קולא) שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, אף שאור האמור בבתים.

אמר מר: יכול יטמין (חמץ בגבולו), ויקבל פקדונות מן הנכרים (אפילו בגלוי), תלמוד לומר "לא ימצא" (הכל אסור, אפילו טמון, ואפילו של נכרי). (ומקשה) הא אמרת רישא שלך אי אתה רואה, אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה! לא קשיא, הא דקביל עליה אחריות (על חמץ הגוי המופקד אצלו, נחשב כשלו, ואסור), הא דלא קביל עליה אחריות.

כי הא דאמר להו רבא לבני מחוזא (בני עירו): בעירו חמירא דבני חילא⁴ מבתייכו, כיוון דאילו מיגנב ואילו מיתביד (נאבד), ברשותיכו קאי ובעיתו לשלומי, כדילכון דמי ואסור (לכם להחזיקו בפסח, כאילו הוא ממונכם).

שיטות הראשונים

איזו קבלת אחריות מחייבת את השומר באיסור חמץ: דעת בה"ג ורבינו ירוחם, דאפילו שומר חנם נמי חייב, ואינו מותר אלא כשאינו חייב באחריותו כלל אפילו בפשיעה, כגון שהתנה. דעת רא"ש בשם ר"י, דדוקא שומר שכר דחייב בגניבה ואבידה. אבל שומר חנם, לא. וכן דעת הרמב"ם. ודעת תוספות, דאינו חייב, אא"כ קיבל עליו אחריות אף מאונסים. והשו"ע⁵ סתם כרמב"ם, ובשם יש אומרים כבה"ג.

גוי אלים שהפקיד חמץ אצל ישראל: כתב הרמב"ם "גוי אלים שהפקיד חמץ אצל ישראל - אם יודע הישראלי שאם אבד או נגנב מחיבו לשלמו, וכופהו ואונסו לשלם ואף על פי שלא קבל אחריות, הרי זה חייב לבערו, שהרי נחשב כאילו הוא שלו, מפני שמחיבו האנס באחריותו."⁶ ודעת ראב"ד, ריטב"א, ומהר"ם חלאווה, שאין החמץ נחשב שלו.⁷ והשו"ע⁸

³ ודרוש ביה: לא ימצא לך אף במצוי אצלך, והיינו שרוי עמך קאמינא לך, דאין חמץ אסור אלא אם כן שלך, אבל אתה מוצא את שלו. משום שנאמר בגבולין בשאור לך לך תרי זימני, לא יראה לך שאור בכל גבולך שבעת ימים, בפרשת ראה, וכתוב לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך, בפרשת בא, ואם אינו ענין להאי לך בגבולין גבי ראייה, דהא כבר אמור, תניהו ענין ללא ימצא, ודרוש ביה: לא ימצא לך אף במצוי אצלך, והיינו שרוי עמך קאמינא לך דאין חמץ אסור אלא אם כן שלך, אבל אתה מוצא את שלו. על פי רש"י.

⁴ גייס של בית המלך, ומטילין תיקון טורח מזונותיהן על העיירות. רש"י.

⁵ או"ח תמ"א. וכתב המשנ"ב (ס"ק ב) דמיירי שקיבל עליו אחריות בהדיא, וקנו מידו. דאי לאו הכי, אין דין שומרים לגוי (ראה שו"ע חו"מ שא"א-ד). או במקרה שכך הוא דין המלכות. עוד כתב המשנ"ב (ס"ק ח) דלכתחילה יש לחוש לדעת בה"ג, וגם שומר חנם יחזיר לגוי. ואם אינו כאן, יעשה מכירת חמץ ויבטל ג"כ. אך בדיעבד, כשהגיעה שעה שישית שאי אפשר למוכרו, יש לסמוך אסברא ראשונה. מקורות - רא"ש (ס"ד). בעל הלכות גדולות (ה"ד ברא"ש). רבינו ירוחם (נתיב ה"ה). רמב"ם (הל' חמץ ומצה ד,ג). תוספות (בבא מציעא פ"ב ב', ד"ה אימור; שבועות מ"ד א', ד"ה שומר).

⁶ דאמר להו רבא לבני מחוזא, בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו, כיוון דאילו מיגנב ואילו מיתביד, ברשותיכו קאי, ובעיתו לשלומי, כדילכון דמי, ואסור. ואע"פ שעל פי הדין אינו נעשה שומר לנכרי, אפילו הכי חייב לבער, כשיודע שהגוי אלים ויכפהו לשלם.

⁷ דבדאי כל שבאונס, גזל לשעתו הוה, ולא חשיב כשלו לעבור עליו. ריטב"א. וסבירא להו דתשלומין אלו (של בני מחוזא) היו מן הדין, ושחוק המלכות עליהם (לפרנס אנשי חיל שהיו שומרים את העיר). ביאור הגר"א (ס"ק ו).

⁸ או"ח תמ"א. וכתב המשנ"ב (ס"ק ט) שהעיקר כדעה ראשונה. ומכל מקום אם עבר עליו ולא ביערו ועבר עליו הפסח, אין להחמיר.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסמכת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

סתם כרמב"ם, ובשם יש חולקים כראב"ד.

חמץ שהפקיד גוי וקיבל הישראל אחריות, ועבר עליו הפסח: דעת רא"ה, ריטב"א (פ"ק, ה' ב', סוד"ה הא דקביל), וכלבו (סי' מח ד"ה נכרי שהלוה), שלא גזרו חכמים בחמץ שעבר עליו הפסח, אלא בחמץ ישראל, ולא בחמץ נכרי המופקד ביד ישראל. ודעת ראב"ן (הו"ד באליה רבה תמ, ס"ק ב), דאסור באכילה, ומותר בהנאה¹⁰.

חמץ שהפקיד גוי ולא קיבל הישראל עליו אחריות: מבואר בביריתא שאינו חייב לבערו, אפילו אם כבוס תחת ידו, כגון גר תושב, ושרוי עמו בחצר. וכן פסק השו"ע¹¹.

הפקיד חמצו וקיבל הנפקד אחריות: כתב הרא"ש, יש מן הגאונים שאמרו ישראל שהפקיד חמצו אצל נכרי או אצל ישראל חבירו וקבל הנפקד עליו אחריות, אין המפקיד חייב בביעורו (אלא הנפקד), אע"פ שהוא שלו, כיון שאינו ברשותו¹². וה"ר יונה היה אומר דלעולם ברשות המפקיד הוא וחייב לבערו מן התורה¹³. וכתב הרא"ש, דדבר פשוט הוא¹⁴. וכן פסק הרמב"ם. וכן פסק השו"ע¹⁵.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תמ)

א. גוי שהפקיד חמצו אצל ישראל, אם הוא חייב באחריותו מגנבה ואבדה, בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו, חייב לבערו. הגה: ואפילו חזר והפקידו ביד גוי אחר (הגהות אלקסי פ"ק דפסחים). ויש אומרים שאינו חייב לבערו.

ואפילו באכילה מותר. מקורות - רמב"ם וראב"ד (הל' חמץ ומצה ד, ד). מהר"ם חלאווה (ו' א', ד"ה כללא דשמעתין). ריטב"א (ה' ב', ד"ה הא דקביל).

⁹ שפירש כן מתני' דפסחים (כ"ח א') חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח מותר בהנאה, היינו בחמץ של נכרים שחייב הישראל באחריות. אבל מכל שאר פוסקים בסימן תמ"ח משמע שפירשו כפשטיה בחמץ נכרי שלא קיבל ישראל אחריות. אליה רבה (תמ, ס"ק ב).

¹⁰ והמשנ"ב (תמא, ס"ק ה) כתב שדעת הרבה פוסקים (אחרונים, וכתבו להוכיח כן מדברי הרמב"ם ורא"ש) דאסור באכילה ובהנאה כמו חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח (ומכל מקום אם בא הנכרי אחר הפסח, רשאי להחזיר לו החמץ, ולא איכפת לן במה שנהנה מזה שפורעו בו). ויש מקילים בעיקר דין זה, ויש לסמוך עליהם לעניין היתר הנאה.

¹¹ או"ח תמב, וכתב המשנ"ב (ס"ק י) שבפסח אינו רשאי לכתחילה לקבל כלל פקדון חמץ, אפילו בלא אחריות, ואפילו בחינם.

¹² והביאו ראיה ממכילתא, דתני התם: בבתיכם למה נאמר? לפי שנאמר בכל גבולך, שומע אני כפשוטו, תלמוד לומר בבתיכם - מה ביתך ברשותך אף גבולך ברשותך; יצא חמצו של נכרי ברשות ישראל שהוא בביתו ואינו יכול לבערו. יצא חמצו של ישראל ברשות הנכרי שהוא שלו ואין ברשותו (וגם בנידון שלנו, הוא שלו ואינו ברשותו).

¹³ והביא ראיה מדאמרינן בפ' מרובה (ע"ו א') וגונב מבית האיש, ולא מבית הקדש. וכתב הרא"ש, ולא הבנתי ראייתו. וראה ביאור הגר"א (ס"ק יב) בביאור הראיה.

¹⁴ דאע"פ שהנפקד קבל עליו אחריות, מכל מקום עיקר הממון של הבעלים הוא; וכיון שהשאלו הנפקד ביתו לשמירת ממון, קרינא ביה ביתו. וההיא דמכילתא מיירי בנכרי שהלוה לישראל על חמצו, כדתנן בפרק כל שעה (ל"א א').

¹⁵ או"ח תמז, בדפוס ראשון כתוב בשו"ע: ... אף על פי שקבל עליו הנפקד אחריות, עובר עליו המפקד. ובדפוסים הנוסח הוא: "עובר עליו אף המפקד". וכתב על זה באר הגולה, שכן מוכרח בדבריו (כנוסח הדפוסים), שהרי כתב בסעי' א, שאם קיבל עליו הנפקד אחריות, דעובר עליו וחייב לבערו. וכן פסק הב"ח. אמנם הלבוש כתב (תמז, ד): וכיון שעל המפקד מוטל לבערו, נראה שאין הנפקד עובר עליו אם הוא ישראל, דלא רמיא עליה לאטרופי לבעורי חמץ של ישראל חבירו. אף על גב שהוא ברשותו אין זה נקרא רשותו, דהא השאלו לאחרים כיון שהמפקד ישראל הוא. והני מילי מדאורייתא, אבל מדרבנן חייב לבערו כשהגיע שעה ששית כדי שלא יכשל בו. עיי"ש. מקורות - רא"ש (סי' ד). רמב"ם (הל' חמץ ומצה ד, ב).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

בעזרה ש"ת
י כסלו תשפ"א
מסכת: פסחים | פרק: א | דף: ה'

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

- שומר חנם שחייב בפשיעה, חייב לבטלו. ואפלו אם אינו חייב באחריותו בדין, אלא שיודע שהגוי אדם ויכפהו לשלם אם יאבד, חייב לבטלו; ויש חולקים.
- ב. ואם אינו חייב באחריותו, אינו חייב לבטלו אפלו אם כבוש תחת ידו, כגון שהוא גר תושב ושרוי עמו בחצר. וצריך לעשות לפננו מחצה גבוה י' טפחים, כדי שלא ישכח ויאכלנו. **הגה:** וגוי שהניח חמץ בבית ישראל בלא רשותו, כופה עליו כלי (ריב"ש סי' ת"א); ודוקא ביום טוב, אבל אם הוא קדם יום טוב צריך לעשות מחצה (עין לעיל סימן תמ"ו סעיף א').
- ד. ישראל שהפקיד חמץ אצל ישראל חברו או אצל הגוי, אף על פי שקבל עליו הנפקד אחריות, עובר עליו אף המפקיד.